

סיכום ביניים בסוריה

הפיכת 19 הימים — שפרצה ב־28 במרס עם שחר והסתיימה ב־16 באפריל עם הקמתה של ממשלת-המעבר בראשותו של בשיר אל-עזמה — חשפה את הגורמים העיקריים לאי-היציבות בסוריה. מה היו הסיבות החברתיות, הכלכליות והמדיניות שהניעו שוב את הצבא לסלק את השלטון-האזרחי? ומהו הרקע האמתי למאורעות האחרונים, שהסעירו את שכנתנו מצפון?

מיד עם הצלחת הפיכת ה־28 בספטמבר אשתד — שהביאה לשחרור סוריה מהעול הנאצרי — ידעו מחולליה כי היציבות בארצם תלויה במידת הצלחתם להתגבר על הבעיות הקשות בתחום מדיניות-הפנים והכלכלה; וביחסיהן-הן — במציאת הסדר ליחסים עם מצרים.

במיוחד היתה חיונית למשטר השנת תמיכתם של מדינאים מתונים, מימין ומשמאל כאחד, וזאת כדי להפגין בעזרתה כלפיהם — את הבסיס-הציבורי הרחב שעליו הוא נשען; וכלפיהן — את האחידות הלאומית השוררת בסיריה באשר לשמירה על עצמאותה וריבונותה. שאיפתם-היסודית של קציני-ההפיכה היתה לכונן משטר ליבראלי-מתקדם — לעומת המשטר „בנוסח הישן“, הגובל כמעט באנרכיה, שאפיין את סוריה בטרם הוקם בפברואר 1958 האיחוד הסורי-מצרי. עם זאת, מעוניין היה המשטר-החדש להימנע מנקיטת מדיניות ריכוזית של השתלטות המדינה על חיי-המשק והחברה, כפי שעשה זאת המשטר-הנאצרי.

עיקר דאגתה של כיתה-הפיכה היה:

- לשמור ולהבטיח את העצמאות הסורית;
- להגיע להסדר-מדיני עם מצרים אשר יושתת על כיבוד הריבונות הסורית;
- להבריא את המשק-הסורי הן על-ידי עידוד היוזמה-הפרטית והן על-ידי ביצוע מפעלי-פיתוח;
- לממש ולקיים אותן הטבות סוציאליות שהובטחו לפועלים ולפלאחים בתקופת קע"מ;

● למנוע בעד בעלי-האחוזות בכפר וחוגי איליהון בעיר — מלהחזיר את המצב לקדמותו על-ידי ביטול מלא של הרפורמות הכלכליות-החברתיות והשתלטות מחדש על הכלכלה-הסורית.

העברת רסן-השלטון לידיים-אזרחיות באה בשעתה כדי לאפשר לכת-הצבאית לפעול מאחורי הקלעים, לכוון את הרשויות-האזרחיות, ולפקח עליהן, בהתאם למטרות-היסוד האמורות. אין ספק כי התנהגות זו של הכת — מסירת השלטון לרשות-האזרחית — באה בראש וראשונה כדי להבטיח את ליכודו של הצבא ולמנוע את הפירוד בשורותיו, תופעה המאפיינת במיוחד את הצבא-הסורי המהוגר מאד ומתמיד אחד הגורמים החשובים לאי-היציבות הפנימית בסוריה שפקדו אותה שש הפיכות מאז מלחמת הקוממיות.

בעקבות הבחירות-הכלליות שנערכו בראשית דצמבר 1961, הוקם פרלמנט ימני מובהק, שהיה בו רוב ניכר לימין-המתון ומשקל לא מבוטל לימין-הקיצוני. הוקמה ממשלה נבחרת בראשותו של

ד"ר מערוף אל-דואליבי, שהוטל עליה לבצע הלכה למעשה את העקרונות החברתיים-כלכליים מבפנים — ובמישור המדיני, להגיע לידי הסדר עם מצרים, בהתאם להנחיות שהיתוו בשעתו על-ידי הכת-הצבאית.

כבר מההגשה הממשלה לפרלמנט את מצעה, שקרא בין-היתר לביטול ההלאמות מתקופת עבד-אנאצר, פרצו הפגנות ושבתות של פועלים וסטודנטים, שביטאו את החששות בציבור מפני האפי-שרות של נסיגה-רבת מצד הממשלה לטובת איליהון ובעלי-האחוזות, על חשבון זכויות המוני העם. בעוד שתומכי עבד-אנאצר רצו לפגוע בדרך זו ביציבותו של המשטר, הרי הימין שעסק אף הוא בהגשת עצומותיו, חפץ להזהיר את הממשלה שיפגין גם הוא את כוחו במידה ולא תחזור בה מהמגמות הפרוגרסיביות המוצהרות שלה.

מן הראוי לציין כי בבואה להכין את התחיקה החברתית-כלכלית שתעצב את הדפוסים ליסודות-המשטר בעתיד, נתנה הממשלה את לבנה למצב-הכלכלי החמור ששרר במדינה. בתקופת האיחוד הלכה הכלכלה הסורית והתדרדרה. הסיבות לכך נעוצות בשלוש עונות-בצורת רצופות ובמדיניותו הכלכלית של המשטר הנאצרי, שעשה לא מעט למען ניצול המשק הסורי ושעבודו לאינטרסים של קהיר.

עם זאת, הביא המשטר הנאצרי בסוריה לשינויים חברתיים חשובים, בפגועו בחוגים הכלכליים-המסורתיים תוך הנחת יסודות איתנים לחוקים סוציאליים מתקדמים. אולם, על-אף-זאת, לא הצליח להעלות באופן ממשי את רמת-החיים הממוצעת של האוכלוסיה-הסורית. בעוד שההכנסה הלאומית לנפש בשנת 1957 (ערב הקמת האיחוד) נאמדה ב־164 דולר הרי בשנת 1960 ירדה ל־130 דולר לנפש.

מדיניותו-הכלכלית הריכוזית של עבד-אנאצר הביאה להעמקת הקפאון בפעילותם הכלכלית של חוגי-היוזמה הפרטית, שמילאו לפנים תפקיד מכריע בהתפתחות הכלכלה הסורית. צויה-ההלאמה של עבד-אנאצר — ביולי אשתד — העמידו את המשק תחת שליטתה ופיקוחה של קהיר וסייעו ליצירת מצב של אנדרלמוסיה במשק הסורי.

על רקע זה ניתן לאמוד את כובד-המשימה שנטלה על עצמה הממשלה האזרחית, מה גם שהפרלמנט היה ימני ונתון תחת לחץ אגפו הקיצוני. המאמצים העיקריים הופנו לאפיק בו יוכלו לגשר על-פני האינטרסים המנוגדים שבהסדרתם היתה תלויה היציבות-הפנימית בסוריה. מחד גיסא היה הכרח לשמור על השגיהם של המוני-העמלים ומאידך גיסא, חובה היתה לרכוש את אמונם של חוגי היוזמה-הפרטית, שלפי הנחת חוגים-ממשלתיים היו הם בלבד עשויים לחלץ את המשק-הסורי מהמשבר בו היה שרוי.

הממשלה הגישה לפרלמנט שורה של הצעות-חוק הנוגעות לרפור-מה האגרארית, לבנקים ולחברות-התעשייה, חוקים אלו הושתתו על יסודות מתקדמים בהשוואה למשטר הימני-הקיצוני ששרר בסוריה בטרם הקמת האיחוד, אף שהיו משובצים בנסיגות בלתי-מבוטלות בהשוואה לתחיקה-הכלכלית-הנאצרית. הימין-הקיצוני — ששלט ב־ועדת-הכלכלה של בית-הנבחרים — הפעיל מיד את כל הלחץ הדרוש, כדי להניא את הממשלה מהצעותיה „הקיצוניות“, ועקב כך נעשו מאמצי תיווך רבים בין הממשלה ובין חוגי-הימין, שהביאו, בסופו-של-דבר, להכנסת שינויים לטובת בעלי-הון ובעלי-האחוזות. הודות לכך, קיבל הפרלמנט את עיקרי התכנית התחוקתית הממשל-תית. במשך כל אותו זמן הפעיל הצבא לחץ, מאחורי-הקלעים, כדי „לשכנע“ את השלטון האזרחי — הממשלה והפרלמנט כאחד — שיש לזרז את קבלת החוקים במטרה למנוע התרוצצות סיעתית

ממושכת בדיוני בית-הנבחרים, אשר היה בה כדי לגרום לאי-יציבות מבפנים.

פרשה זו הייתה ללא ספק למורת-רוחו של הצבא והעלחה בשורותיו את הדיעה כי הרשות-האזרחית מהווה למעשה מכשול, או לפחות בלם, לתכניותיה הדינמיות והפרוגרסיביות-יחסית של הכת-הצבאית. מורת-רוחה של כת-ההפיכה בלטה בעיקר במישור המדינאות-הבינערבית שניהל המשטר-האזרחי — אשר נכשל במאמציו למציאת הסדר ליחסים תקינים עם מצרים. אמנם קיימה הממשלה — בזמנה ועידודו של הצבא — מגעים רבים עם מצרים לשם פתרון בעיה זו; אולם כל המאמצים לא הוכתרו בהצלחה, ולמעשה הושבו ריקם עלידי המצרים.

שליטי-קהיר הציגו את המשטר-הסורי כהתגלמות עליזתה של הריאקציה וכסמל להשתלטות אליה-היוו ובעליה-החזות על סוריה. ברור כי אופיו הימני של הפרלמנט, והרכבו האישי, סייעו במידה רבה בנסיגתה של קהיר להציג את המשטר-החדש בסוריה באור-שלילי.

יתר על כן, ההתקרבות הסורית-עיראקית — שהחלה בראשית נובמבר 1961 עם חתימת ההסכם-הכלכלי בין שתי המדינות והגיעה לשיאה במחצית מרס 1962 בפגישת נשיא סוריה עם קאסם, שליט עיראק — הבליטה את הצורך הדחוף ביצירת „גוש מדינות ערביות משוחררות“. למעשה היה זה נסיון בלתי-מוצלח להביא בעקיפין להסדר היחסים בין סוריה למצרים, אם-כי תוך העמדת מצרים בפני הברירה להצטרף ל„גוש“ (ועלידי כך להכיר במשטר-החדש בסוריה) — או להתמיד בבדידותה המדינית, בה הייתה שרויה מאז פירוק-קע"מ. עבד-א-נאצר לא נמשך לשותפות זו, מאחר שהיה לו יסוד להניח כי הזמן פועל לטובתו בסוריה וכי עליו להתמקד לשעת-כושד.

ואמנם, פגישת קאסם-קודסי עוררה מורת-רוח בקרב הכת-הצבאית בדמשק, שהתנגדה להתקרבות הסורית-עיראקית על חשבון מצרים ובאותה מידה רצתה למנוע אף התקרבות-יתר עם מצרים על חשבון היחסים עם עיראק. קציני-ההפיכה האמינו באפשרות של שיתוף פעולה בין סוריה ומצרים בענייני חוץ ובטחון. איומי ההתמרדות של הקצינים הפרו-מצריים הוסיפו שמן על המדורה וסיפקו גורם נוסף להצדקת הפיכת ה-28 במרס בעיני מחולליה. מטרת ההתמרדות הייתה — ליכוד-מחדש של שורות הצבא, סילוק השלטון-האזרחי והקמת ממשלה-חדש שישא חן בעיני קהיר וכך יאפשר את הכרתו עלידי עבד-א-נאצר.

הפיכת ה-28 במרס נפלה כרעם ביום בהיר על העם-הסורי, שלא ראה הצדקה במטרותיה ולא השלים עם הדחת השלטון-האזרחי — אשר החל זה עתה לכוון את החיים-המדיניים לאפיקים-טבעיים וניגש לשיפור המצב-הכלכלי. יחד-עם-זאת, סירבו המדינאים-הסוריים — בשלב הראשון — לשתף פעולה עם כת-הקצינים בהקמת ממשלה-חדשה, מחשש לגורלם.

סילוק השלטון-האזרחי החוקי יצר חלל-ריק בתחום החוקיות של משטר ההפיכה שזה עתה התחוללה — ונפתח פתח ללחץ מוגבר מצד כל חוג וחוג בצבא-הסורי שקבע לעצמו את הזכות להשליט את רצונו ולהטות את ההתפתחות במסלול המשרת את מטרותיו. על רקע זה, הגבירו פעילותם הגורמים הפרו-נאצריים — שארגנו הפגנות בכל רחבי-סוריה, וביחוד בערי-הצפון, בהן רגזה דעת-הקהל על המפקדה בדמשק אשר הדיתה את השליטים-האזרחיים ועצרה את שני המנהיגים החלביים: נשיא-המדינה, אלקודסי, וראש-הממשלה, אד-דואליבי. אזהדי עבד-א-נאצר ידעו לנצל יפה את האווירה העוינת לדמשק ופתחו בפעולת-הסתה, שהביאה בסופו

של-דבר להתקוממות הקצינים הפרו-מצריים בחלב. מחשש לאבדן שליטתה הרופפת במצב שנתהווה, וברצותה למנוע פילוג מעמיק בשורות הצבא — ניסתה המפקדה בדמשק להביא להידברות בין הקבוצות השונות בצבא. ע"כ כונסה ועידת-הקצינים בחומס, בהשגת תחנות נציגי כל יחידות-הצבא-הסורי. זו החליטה, בין-היתר, על:

- הקמת מועצת-מפקדה מנציגי-היחידות — שתפקה על בעיות המדינה והצבא;

- חידוש המשטר החוקי-האזרחי והקמת ממשלת-מעבר נייטרלית, שתערוך משאל-עם בשאלת חידוש האיחוד עם מצרים;
- סילוק קבוצת קול, נחלואי שחוללה הן את הפיכת-ספטמבר 1961, והן את הפיכת-מרס 1962.

אולם הקצינים הפרו-מצריים הפרו את ההסכם של ועידת חומס והמשיכו את מאבקם בחלב במטרה להשיג ויתורים מדמשק, תוך-כדי הוצקת עזרה-צבאית ממצרים. מצב זה חייב את המפקדה בדמשק — הנחמכת עלידי רוב עוצבות הצבא — לשלוח בעקבות ועידת חומס אולטימטום למורדי-חלב, שתמגר אותם בכוח באם לא ייכנעו.

לעומת-זאת חששה קהיר מלהסתבך בהרפתקה-צבאית ישירה על-ידי תמיכה-צבאית גלויה בקציני חלב; ועבד-א-נאצר נחלץ להציל את חסידיו „בדרך של כבוד“, בהציעו את נכונותו „לתוך בין הצדדים בסוריה“ — וזאת במטרה להעמיד את שני הצדדים שוה מול שוה, את המורדים בחלב ואת המפקדה המרכזית בדמשק. לבסוף — באין ברירה — נכנעו המורדים, ונתאפשרה שוב שליטתה המלאה של המפקדה על כל אזורי המדינה.

מתברר כי מחוללי הפיכת-ה-28 במרס חתרו להסדר היחסים עם מצרים כדי להשיג ערובה-בטחונית, אולם תוך שמירה על עצמאותה של סוריה; וכי הצבא הסורי תומך בהקמת פדרציה של כל המדינות הערביות „המשוחררות“ — הכוללות את מצרים, עיראק, לבנון וסוריה — שתושגת בעיקר על שיתוף-פעולה בענייני בטחון ומדיניות-החוץ.

הקמתה של ממשלת-המעבר — בראשותו של בשיר אל-עזמה — התאפשרה עלידי החזרת הנשיא אל-קודסי לכהונתו והודות להתפטרות „מרצון“ של רוב חברי בית-הנבחרים השמרני. על-כלי פנים התברר לצבא כי קל להרוס את השלטון-האזרחי, אך לא ניתן לפעול בלעדיו. עצם השתתפותו של הרמטכ"ל גנרל זהר-אדין בממשלה, כשר-ההגנה, מצביעה על הקשיים שקדמו לכינון השלטון-האזרחי. שכן, השתתפות הרמטכ"ל בממשלה נובעת, כנראה, משתי סיבות: היא קושרת את הצבא לאחריות של מדיניות-הממשלה והיא מאפשרת לכת-הצבאית לפקח על המדינאים ולהכתיב להם את רצונה.

מן הראוי לציין כי מפלגת „הבעת“ — וביחוד מנהיגה אכראס חוראני — מילאה מאחורי-הקלעים תפקיד בעל-משקל בהרכבת ממשלת-המעבר האמורה, מתוך מגמה לנצל את דחיקת השפעת הימין כדי לחזק את הגורמים הסוציאליסטיים השותפים למשטר ולהגביר את השפעת המפלגה במנגנון-הממשלתי ובקרב-הצבא. כן ברור הוא כי אחדים ממנהיגי המפלגה — שהייתה בעבר השושביית נית לאיחוד עם מצרים ב-1958 — מעוניינים להבטיח את הסדר היחסים עם מצרים שיושגת, בראש-דורשונה, על המשך הריבונות הסורית. — כתנאי בלי-עבור ועקרוני לכל הסדר, עם זאת, התיר קוניהם שהוכנסו עתה שוב בחוק הרפורמה-האגרארית כדי להחזירו לצורה הדומה לזו שנקבעה בתקופה הנאצרית — יש בהם כדי

השכלה על-יסודית למעונינים בה ולנוזקים לסיוע — בעיקר מבני עדות-המזרח ומצעירי פרבריה-הערים; והן מעניקות מדי-שנה הלוואות ומענקים למועמדים מתאימים ומוכשרים.

כל טיפול באנשים בתחומים שצויינו עד כה מחייב קודם-כל הכרת בעיות רבות וסבוכות המתעוררות אגב ההכונה, כגון מעבר למקום חדש וכניסה לעבודה חדשה; ואין בעיות אלה מסתכמות לעולם בנוסחאות כל שהן. כפי שכבר צוין, חייב ביצועו של תפקיד זה להתבסס על החדרת שני גורמים חדשים לתוך חיי אנשים אלה וסביבתם: השילוב שבין הקניית הידע המקצועי לבין העלאת הרמה ההשכלתית. על-כן, כה מחויבה-המציאות הטיפול האישית, אשר לו זכאי כל אחד ואחד מבין המועמדים להכשרה ולהכונה.

אכן, מטרה משולשת לפעולה הנעשית כיום בתחום זה, ולו המתוכננת לעתיד:

● לפתור בעיה אנושית וחברתית לא-קלה הקימת בצבא

לגבי רבים-רבים מבין החיילים העומדים בסיום שירותם — ולהקנות לחיילים אלה הרגשה טובה, חיובית, כלפי צבא זה בו שירתו ובו עוד עתידים הם לשרת כאנשי-מילואים. עליהם להרגיש שבצבא דרשו מהם לא רק שירות ומאמץ אלא אף מוקדשת להם דאגת אמת, לעתידם ולהמשך דרכם בארץ;

● לסייע לפיתוח משקי, ישובי, וסוציאלי-תכנית של המדינה, על-ידי הכונת כוח-אדם צעיר לאפיקים המשקיים והמקצועיים הרצויים בהתאם לצרכי הכלכלה — ובמיוחד על-ידי חיזוק נקודות-הישוב שבאזורי-הפיתוח (שבחירתם, כידוע, נקבעת על-ידי שיקולים משקיים ובטחוניים כאחד);

● לתרום תרומה, במידת-היכולת, להקניית יסוד השכלתי לאזרח (ואישי-המילואים) הצעיר, לשיפור התמצאותו בחיי הארץ והשתרשותו בה, וכדי לסגול להתמודד עם הדרישות שמציגות ההתקדמות המדעית-הטכנית וההתפתחות-החברתית המתרחשות סביבו כיום ואלו הצפויות.

תצפית על הזירה (המשך מעמ' 29)

להעיד על כנותו של המשטר באשר להקמת משטר של „סוציאליזם קונסטרוקטיבי“, שידע לשלב את המגמות הפרוגרסיביות עם פעילותה של היוזמה-הפרטית.

לאחר רגיעה-ייחסית בהתקפות קהיר נגד ממשלת אל-עזמה, שוב החלו לאחרונה שידורי-מצרים להאשים את הממשל החדש בסוריה בהשהיה מכוונת של משאל-העם בשאלת האיחוד עם מצרים (שהוחלט עליו בועידת-חומס), בטענה כי כונתם האמתית היא, ראשית — הכנת הרקע לתכנית-איחוד השונה במהותה מהצעותיה של קהיר; ושנית — לנצל זאת בשלב מאוחר יותר כדי להאשים

את מצרים בהתנגדות להגשמת האיחוד המוצע שיאושר על-ידי משאל-העם.

אין ספק כי מטרתה היסודית של מצרים היא להוסיף לזעזע את המשטר הסורי מבפנים, מתוך תקווה לעלייתם לשלטון של אוהדי עבד-א-נאצר — שיהיו מוכנים לבצע את הוראות קהיר כדי להכשיר את הקרקע לאיחוד מחודש בין סוריה למצרים. על-כל-פנים, אין לראות עדיין במציאות הסורית הנוכחית יסודות מספיקים שיבטיחו למדינה יציבות-אמת — מה גם שידה של קהיר תוסיף לבחוש בקדרה הסורית.